

السيد احمد

دانشگاه باقر العلوم ⑥

دانشکده:

رساله جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته: فلسفه دین

عنوان:

بررسی و تحلیل منطق فهم دین از نظر شهید صدر

استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر حسن معلمی

استاد مشاور:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر حمیدرضا شاکرین

نگارش:

محمد محمدزاده

زمستان 93

صفحه صورتجلسه دفاعیه

تقدیم به ساحت قطب امکان، عصاره خلقت و منجی بشریت حضرت حجتارواحنا و ارواح العالمین لتراب مقدمه الفداء، خداوند را بر تمام نعمت‌های مادی و معنوی اش شاکرم که توفیق یادگیری علم و همراهی طلاب دانشگاه باقرالعلوم@ و تالیف رساله حاضر را به این بنده حقیر عنایت کرد و از همه اساتید و بزرگوارانی که در طول تحصیل از محضراشان استفاده نموده و در فضای علمی دانشگاه برای بنده و کثیری از طلاب مفید بوده‌اند صمیمانه سپاس گزارم.

همچنین از حضرت استاد حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر حسن معلمی کهزحمت راهنمایی این اثر را متقبل و متحمل شده‌اند و حضرت استاد حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر حمید رضا شاکرین که مشاوره این اثر را صمیمانه پذیرفته‌اند کما تشکر و قدردانی دارم.

از خداوند متعال توفیق روز افزون همه این بزرگواران را خواستارم و امیدوارم همه تلاش‌های ایشان و این حقیر، مقبول خداوند متعال و مورد توجه و عنایت حضرت حجت(عجل الله تعالی فرجه الشریف) واقع گردد.

چکیده

منطق فهم دین دانشی است متشکل از یکسری مبانی، منابع و روشهایی که در فهم دینباید بدان توجه نمود و دانشمندان و عالمان اسلامی از زمان های گذشته تا به زمان معاصر بدان توجه داشته و در کتاب های خود به تبیین آن پرداخته‌اند مرحوم شهید صدر نیز برای فهم دین مبانی، منابع و روش هایی را بیان نموده‌اند که برخی از آنها مشترک با مبانی و روشهایی است که اندیشمندان مسلمان برای فهم دین بیان نموده‌اند مانند امکان فهم، محوریت مراد شارع در فهم متن، حجیت عقل و کتاب و سنت در فهم دین و امثال آن و برخی دیگر اموری است که مرحوم شهید صدر بدان توجه بیشتر نموده است مثل نقش زمان و مکان در فهم دین، حجیت حساب احتمالات و استفاده از آن در فهم دین ، حجیت استقرا ناقص و استفاده از آن در فهم دین و اعتبار قواعد عقلاییه حاکم بر زبان دین که بدان پرداخته خواهد شد.

واژگان کلیدی: منطق فهم، فهم دین، حساب احتمالات، استقراء

فهرست مطالب

مقدمه.....	Error! Bookmark not defined.
بخش اول: طرح تحقیق و مفاهیم	2
فصل اول: طرح تحقیق	3
1. بیان مسأله	3
2. اهمیت و فایده آن	4
3. سابقه تحقیق	4
4. اهداف تحقیق	4
5. سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق	5
6. فرضیه های تحقیق	5
7. پیش فرضها و تحقیق	5
8. روش انجام تحقیق	5
فصل دوم: تعاریف و مفاهیم:	6
1. منطق	6
2. فهم	6
2. معرفت دینی	8
3. معرفت	8
4. دین	9
الف: تعریف دین در بین اندیشمندان غربی	10
ب: تعریف دین در بین اندیشمندان مسلمان	11
بخش دوم: مبانی فهم دین از نظر شهید صدر	Error! Bookmark not defined.

فصول: مبانی معرفت‌شناسی ختیف‌همدین از نظر شهید صدر Error! Bookmark not defined.

1. محوریت مراد مولف Error! Bookmark not defined.

2. امکان‌فهم‌ثابت و معتبر از دین Error! Bookmark not defined.

3. نقش زمان و مکان در فهم دین Error! Bookmark not defined.

3-1. مرادها و اول: نقش زمان و مکان در مرحله تطبیق حکم شرعی بر مصادیق Error! Bookmark not defined.

الف: عرف Error! Bookmark not defined.

ب: سطح زندگی عمومی Error! Bookmark not defined.

ج: پیشرفت علم و تکنولوژی Error! Bookmark not defined.

د: مصالح و مفاسد Error! Bookmark not defined.

3-2. مرحله دوم: نقش زمان و مکان در وضع و جعل حکم شرعی Error! Bookmark not defined.

3-3. قلمرو و تریخیسیا منطقیها الفراغ Error! Bookmark not defined.

4-3. دامنه قلمرو و تریخیسی Error! Bookmark not defined.

4. معناداری و معرفت‌بخشیزبان دین Error! Bookmark not defined.

چکیده و نتیجه Error! Bookmark not defined.

فصل دوم: مبانی روش‌شناسی ختیف‌همدین معرفت‌دینی Error! Bookmark not defined.

1. حجیت و اعتبار عقل در فهم Error! Bookmark not defined.

1-1. چیست عقل و مراد از آن Error! Bookmark not defined.

1-2. منبعیت ابزار عقل Error! Bookmark not defined.

1-3. کارکردهای عقل Error! Bookmark not defined.

1-4. نقش عقل به عنوان ابزار فهم دین از دیدگاه شهید صدر Error! Bookmark not defined.

1-5. نقش عقل به عنوان منبع فهم دین از دیدگاه شهید صدر Error! Bookmark not defined.

2. اعتبار قواعد عقلایی حکم‌زبان در فهم دین Error! Bookmark not defined.

2-1. ضرورت بحث از سیر عقل Error! Bookmark not defined.

2-2. انواع سیر عقلاییه Error! Bookmark not defined.

2-3. موارد سیر عقلاییه Error! Bookmark not defined.

2-4. آثار حجیت سیر عقل در فهم Error! Bookmark not defined.

3. لزوم تتبع جامع در دلائل مدارک دینی Error! Bookmark not defined.

4. انسجام و هماهنگی دلائل منابع دینی Error! Bookmark not defined.

چکیده و نتیجه Error! Bookmark not defined.

بخش سوم: منابع و ابزار فهم دین از دیدگاه شهید صدر Error! Bookmark not defined.

	defined.
Error! Bookmark not defined.....	1. عقل
Error! Bookmark not defined.....	2. کتاب
Error! Bookmark not defined.....	3. سنت
Error! Bookmark not defined.....	4. اجماع، تواتر و سیره
Error! Bookmark not defined.....	طریقا قول: تواتر
Error! Bookmark not defined.....	طریقا قدم: اجماع
Error! Bookmark not defined.....	تفاوت اجماع و تواتر در کشف دلیل
Error! Bookmark not defined.....	شرایط کشف اجماع از دلیل شرع
Error! Bookmark not defined.....	مقدار دلالت اجماع
Error! Bookmark not defined.....	طریقا قسم: سیره متشرعه
Error! Bookmark not defined.....	نحو دلالت سیره متشرعه بر حکم شرع
Error! Bookmark not defined.....	رابطه سیره متشرعه با اجماع
Error! Bookmark not defined.....	حجت استقراء
Error! Bookmark not defined.....	چکیده و نتیجه
Error! Bookmark not defined.....	بخش چهارم: روش های فهم دین از نظر شهید صدر.....
Error! Bookmark not defined.....	فصول اول: روش های فهم منابعدینی
Error! Bookmark not defined.....	1. روش شناسی و لیدرستیایی فهم دین در منابعتقلی و متون دینی ..
Error! Bookmark not defined.....	1-1. به دست آوردن ظهور و اتودالات متون و ادله شرعی
Error! Bookmark not defined.....	الف: شناخت معنای لغوی و استعمالی الفاظ
Error! Bookmark not defined.....	ب: در نظر گرفتن اعدالاتها
Error! Bookmark not defined.....	ج: شناخت معنای حقیقی و مجازی
Error! Bookmark not defined.....	د: توجه به قرائن متصله و منفصله
Error! Bookmark not defined.....	و: شناخت معنای جدید و ارادیمتکلم و تفکیک بین معنای استعمالی و جدی
	defined.
Error! Bookmark not defined.....	ز: معیار قرداد نامور یقینی
Error! Bookmark not defined.....	1.2 اثبات حجیت ظواهر کتاب
Error! Bookmark not defined.....	1.3 اثبات صدور دلایل از شارع
Error! Bookmark not defined.....	الف. احراز صدور وجدانیدر ادله شرعی لفظی
Error! Bookmark not defined.....	راه اول: تواتر
Error! Bookmark not defined.....	راه دوم: اجماع
Error! Bookmark not defined.....	راه سوم: سیره متشرعه

ب. احراز صدور وجدان پیرایه دلایل غیر لفظی.....	Error! Bookmark not defined.
1. سیر عقلانی معاصر معصومین.....	Error! Bookmark not defined.
2. سکوت معصوم.....	Error! Bookmark not defined.
ج. احراز صدور و تبعیدی.....	Error! Bookmark not defined.
2. روش‌شناسی و لیه عقلی در فهمدین و ویژگی‌های آن.....	Error! Bookmark not defined.
1. برهان.....	Error! Bookmark not defined.
2. استقرا.....	Error! Bookmark not defined.
3. انواع ملازمات عقلیه.....	Error! Bookmark not defined.
1. ملازمات عقلی قائمین نفسا حکام.....	Error! Bookmark not defined.
2. ملازمات عقلی بین حکم و موضوع احکام.....	Error! Bookmark not defined.
3. ملازمات عقلی مابین حکم و متعلق حکم.....	Error! Bookmark not defined.
4. ملازمات عقلی مابین حکم و مقدمات.....	Error! Bookmark not defined.
5. ملازمات عقلی هر حکم و واحد.....	Error! Bookmark not defined.
3. روش‌های ثانویه در فهمدین.....	Error! Bookmark not defined.
فصل دوم: روش‌های تعارضات ادله در فهمدین.....	Error! Bookmark not defined.
2-1. تعارضات مابین ادله اجتهادی.....	Error! Bookmark not defined.
الف: تعارض بین دو دلیل شرعی لفظی صادر از معصوم.....	Error! Bookmark not defined.
ب: قسم دو موسوم: تعارضات مابین دلایل لفظی و دلایل عقلی تعارضات مابین دو دلیل عقلی	Error!
	Bookmark not defined.
2-2. تعارضات مابین اصول عملیه.....	Error! Bookmark not defined.
2-3. تعارضات مابین ادله اجتهادی و اصول عملیه.....	Error! Bookmark not defined.
روش صدق و سنجش معرفت دینی.....	Error! Bookmark not defined.
خلاصه و نتیجه.....	Error! Bookmark not defined.
بخش پنجم: خاتمه و جمع بندی.....	Error! Bookmark not defined.
منابع.....	Error! Bookmark not defined.
Abstract.....	Error! Bookmark not defined.

بخش اول: طرح تحقیق و معاینه

فصل اول: طرح تحقیق

1. بیان مسأله

برای فهم دین و منابع دین نیازمند به پژوهش در منابع دینی است و پژوهش در منابع دینی نیازمند به منطق فهمی می باشد که عبارت است از مبانی، منابع و روش های فهمی که در آن به تحلیل اصول و تحلیل منابع و منطق استخراج معارف دینی پرداخته می شود. بخشی از این مباحث به صورت سنتی در اصول فقه و قواعد تفسیری بیان شده و به صورت کلی این مباحث در کتب جدید تحت عنوان منطق فهم دین جمع آوری شده است شهید صدر در میان عالمان شیعه دارای شخصیت برجسته و حائز اهمیتی هستند ایشان هم به مباحث سنتی منطق فهم دین و هم به بحثهای جدید از جمله منطق علمی استقرا، نقش مکان و زمان در فهم و منطقه الفراغ پرداخته اند. همچنین در آثار ایشان در حوزه های مختلف دین پژوهی، بسیاری از نکات مرتبط به منطق فهم دین قابل استخراج است در این تحقیق مباحث سنتی و جدید منطق فهم دین از دیدگاه شهید صدر مورد توجه قرار خواهد گرفت و تلاش شده است همه آثار شهید صدر مورد توجه قرار گیرد اعم از آثاری که مستقیماً به منطق فهم پرداخته اند یا منابعی که این مباحث از آنها قابل استخراج

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

است

آنچه در این تحقیق مورد نظر است بررسی منطق فهم دین از دیدگاه شهید صدر می

باشد.

2. اهمیت و فایده آن

اهمیت بررسی منطق فهم دین از دیدگاه شهید صدر به این دلیل است که شهید صدر شخصیت برجسته و حائز اهمیتی می باشند و ایشان به مباحث منطق فهم دین نیز پرداخته‌اند و دارای دیدگاه‌های در این زمینه می باشند و فایده این بررسی استخراج دیدگاه‌های جدید شهید صدر در این زمینه خواهد بود که به دیگران در استخراج منطق فهم دین کمک خواهد کرد.

3. سابقه تحقیق

با جستجوی در کتاب‌ها و مقالات و پایان‌نامه‌های نگارش شده اگرچه از دیدگاه شهید صدر مقالات و پایان‌نامه‌ها و کتاب‌های تحت عناوین (نقش زمان و مکان در اجتهاد، بازشناسی و تحلیل و نقد نظریه منطقه الفراغ، تفسیر موضوعی از دیدگاه شهید صدر، شهید صدر و مسأله استقراء) نگارش شده است اما تحقیق جامعی درباره کلیات منطق فهم دین از نگاه شهید صدر صورت نگرفته است

4. اهداف تحقیق

بیان مبانی و منابع و روش‌های فهم دین از دیدگاه شهید صدر

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

5. سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق

سوال اصلی: منطق فهم دین از دیدگاه شهید صدر چیست؟

سوال فرعی (به صورت اجمال):

1. مبانی و اصول فهم و معرفت دین چیست؟
2. منابع و ابزار فهم دین چیست؟
3. روش های فهم و معرفت دینی چیست؟
4. محور در فهم متون دینی چیست؟

6. فرضیه های تحقیق

و شهید صدر علاوه بر پذیرفتن دیدگاه رایج عالمان دینی در زمینه اصول، منابع و روشهای فهم معرفت دینی، به نقش زمان و مکان در فهم و اجتهاد تاکید دارند و منطقه الفراغ در احکام را پذیرفته اند و در حوزه اعتبار علمی استقرا نیز مدل خاصی را بیان نموده اند

7. پیش فرض های تحقیق

1. دین قابل فهم است
2. فهم دین لازم و نیاز است
3. فهم دین روش مند است.

8. روش انجام تحقیق

نوع تحقیقی که در این اثر به کار رفته است تحقیقی توصیفی تحلیلی است که در این نوع از تحقیق اطلاعات و مواد اولیه به روش کتابخانه ای گردآوری می شود و سپس با روش

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام می باشد

های مختلف مورد تجزیه و تحلیل عقلانی قرار می گیرد و نتیجه گیری می شود.

فصل دوم: تعاریف و مفاهیم:

اصل معمول در علوم و معارف بر این بوده که نخست تعریف روشن و مشخصی از موضوع و کلید واژه‌های آن علم داده شود تا بوسیله آن تعاریف تا حدود زیادی موضوع و مسائل آن علم روشن گردد و تاکید منطق دانان مسلمان نیز بر تقدم تعریف موضوع به منزله یک اصل در هر بحث و نزاعی بوده است و امروزه نزد فیلسوفان تحلیلی نیز مورد اقبال قرار گرفته است و شعار فلسفه تحلیلی که ابتدا باید تصورات و معنا و مفاهیم مندرج در ادعا روشن شود اشاره به همین اصل دارد که ابتدا باید منطقاً تعریف دیگر مباحث مقدم گردد.

بنابر این قبل از طرح مسائل و مباحث و ورود به مبانی و مسائل منطق فهم دینیان تعاریف و بررسی و تعیین معنای مراد از آنها ضروری است و در این تحقیق تعاریف و معانی که باید مشخص شود بدین شرح می باشد:

1. منطق

مراد از کلمه منطق در این تحقیق، منحصر به روش نبوده و شامل مبانی، منابع و روش هایی که در فهم دین بدان نیازمند ایم می باشد.

2. فهم

کلمه فهم در لغت به معانی متعددی بیان گردیده است از جمله به معنای دانستن چیزی

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

(علم‌الشیء)^۱، شناختن چیزی با قلب (الفهم معرفتک الشیء بالقلب)^۲، شناختن و در اندیشه آوردن (عرفته و عقلته)^۳، تصور معنا از لفظ مخاطب (تصور المعنی من لفظ المخاطب)^۴، تصور چیزی از لفظ مخاطب (تصور الشیء من لفظ المخاطب)^۵ و در اصطلاح فلسفی به معنای حصول معنای لفظ در نفس یا داشتن تصور درست از معنای لفظ^۶ می‌باشد و عبارات فلاسفه در تعریف اصطلاحی فهم عبارتند از:

ابن سینا: فهم عبارت است از آمادگی قوه نفس برای تصور آنچه از سوی غیر بر نفس عرضه می‌شود^۷

ملاصدرا: (الفهم هو تصور الشیء من لفظ المخاطب) فهم عبارت است از تصور شیء از راه کلام و لفظی که متکلم بر مخاطب عرضه می‌دارد^۸

علامه طباطبایی: (الفهم نوع انفعال الذهن عن الخارج عنه بانتقاش الصورة فیه) فهم نوعی از درک ذهن از خارج بوسیله نقش بستن صورت خارج در آن می‌باشد^۹

البته مراد از فهم در این تحقیق پی بردن به مراد متکلم و کشف معنای لفظ می‌باشد که حقیقت فهم بنابر تفکر اندیشمندان مسلمان می‌باشد برخلاف دیدگاه بعضی از اندیشمندان غربی که حقیقت فهم را غیر از درک معنا و مراد متکلم دانسته و عنصر اساسی

1. ابن فارس، معجم مقایس اللغة، ج 4، ص 457

2. ابن منصور، لسان العرب، ج 4، ص 1141

3. خلیل بن احمد فراهانی، العین، ص 757

4. علی بن محمد بن علی جرجانی؛ التعریفات، ص 217

5. صدر الدین شیرازی، الحکمت المتعالیه فی الاسفار الاربعه، ج 3، ص 152

6. جمیل صلیبا، المعجم الفلسفی، ج 2، ص 170

7. ابن سینا، البرهان، ص 259

8. صدر الدین محمد شیرازی، الاسفار، ج 3، ص 514

9. سید محمد حسین طباطبایی، المیزان، ج 2، ص 248

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

فهم را متن می دانند و بر اساس دیدگاه‌های فلسفی و هرمنوتیکی متفاوتی که در این زمینه دارند هر کدام تعریف و حقیقتی از آن ارائه می دهند.^۱

2. معرفت دینی

برای روشن شدن معنای معرفت دینی نیازمند به روشن شدن معنای دو واژه معرفت و دین می‌باشیم به دلیل اینکه فهم کل فرع بر فهم اجزاء خواهد بود و تا معنای این دو مشخص نشود معنای معرفت دینی مشخص نخواهد شد

3. معرفت

واژه معرفت در زبان فارسی به معنای آگاهی، شناخت و ادراک و در زبان عربی واژه علم و معرفت مترادف بوده و معنای واحدی دارند اما تعریف اصطلاحی واژه معرفت در بین اندیشمندان مسلمان و غربی متفاوت است که برخی از آنها بدین شرح می‌باشند

1. مطلق آگاهی و ادراک (اعم از تصور و تصدیق، باواسطه و بی واسطه، حصولی یا

حضوری)

2. تصور یا مفهوم

3. ادراک جزئی

4. ادراک جزئی از روی دلیل

5. یادآوری

6. باور صادق موجه^۲

مراد از معرفت در این تحقیق معرفت به معنای مطلق آگاهی و درک می‌باشد به دلیل

۱. رک: احمد واعظی، در آمدی بر هرمنوتیک

۲. رک: پژوهشی تطبیقی در معرفت شناسی معاصر، محمد حسین زاده، ص 44.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

اینکه این معنا نزدیک تر به مباحث معرفت شناسی دینی می باشد و در بین معرفت شناسان مسلمان تعریفی برگزیده است.

4. دین

در بین اندیشمندان مسلمان و غربی تعاریف زیادی برای دین شده که این تعاریف از حیث روش و محتوا با هم متفاوت می باشند از حیث محتوا به دلیل اینکه این تعاریف بعضا چنان گسترده هستند که حتی شامل آیین ها نیز شده اند و مانع اغیار نبوده و در بعضی از تعاریف چنان تعریف شده اند که مختص به دین خاصی می باشند و جامع افراد نیستند و از حیث روش نیز تعاریف دین متفاوت می باشند زیرا این تعاریف ناشی از دیدگاه ها و مبانی ای بوده است که نسبت به دین داشته اند و با توجه به این دیدگاه ها روش مناسب آن را پیموده اند بدین صورت که کسانی که برای دین حقیقتی قائل نبوده اند تعریفی که برای دین نموده اند برونی و ماهوی بوده است و کسانی که برای دین حقیقت و محتوایی قائل بوده اند اگرچه آنها نیز بعضا تعریفشان از دین بیرونی بوده و بعضا درونی اما هر دو از حیث محتوایی دین را بررسی و تعریف نموده اند

عامل دیگری که می تواند منشا این اختلاف تعاریف باشد نداشتن نگاهی جامع به دین و تعریف از دین با همان زاویه و نگاه تخصصی خود به دین می باشد مثل تعارف جامع شناسانه و روان شناسانه از دین که این اختلاف در تعاریف سبب شده ادعای بسیاری تعریف جامع و مانع با این تفاوت دیدگاه ها و روش ها برای دین ممکن نباشد برای روشن شدن معنا ابتدا تعریف دین را بر اساس دیدگاه های اندیشمندان مسلمان و

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

غربی و روش و مبانی آنها نیز در تعریف دین اجمالا بیان خواهیم نمود و در انتها تعریف

منتخب در تحقیق را بیان خواهیم نمود

الف: تعریف دین در بین اندیشمندان غربی

روش اندیشمندان غربی در تعریف دین اولاً بر این مبنا بوده است که برای دین حقیقتی

واقعی قائل نبوده‌اند و ثانیاً بدون مراجعه به محتوای دین و بررسی دین از نگاه برون دینی

بوده است و ثالثاً نگاهی جامع به دین نداشته و با نگاه خاص و تک بعدی مثل جامع

شناسانه، روانشناسانه، اخلاق گرایانه و غیره به دین می‌پرداخته‌اند و هر یک بر اساس دید و

نگاه خود دین را تعریف نموده‌اند که این روش‌های تعاریف بدین قسمند: تعاریف

روانشناختی، جامع شناختی، کارکردگرایانه، اخلاق گرایانه، غایت گرایانه، خرد گرایانه،

شهودگرایانه، تحویل گرایانه که تعریف برخی از این اقسام بدین شرح می‌باشد:

تعریف روانشناسانه: ویلیام جیمز: دین عبارت است از احساسات، اعمال و تجربیاتی که افراد

به تنهایی در پیشگاه خداوند می‌یابند

تعریف جامع شناسانه: ت یارسنوز: دین مجموعه‌ای از اعمال و شعائر و نهادهای دینی است

که افراد بشر در جوامع گوناگون بنا کرده‌اند

تعریف احساس گرایانه:

شلایرماخر: دین عبارت است از احساس اتکای مطلق

تپیل: در حقیقت دین وضعیتی روحی یا حالتی ناب و حرمت آمیز است که آن را خشیت

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

می نامیم.^۱

تعاریف طبیعت گرایانه و ماتریالیستی: اس و ایناخ: دین مجموعه‌ای از اوامر و نواهی است که مانع عملکرد آزاد استعدادها می شود.^۲

ب: تعریف دین در بین اندیشمندان مسلمان

روش اندیشمندان و عالمان مسلمان عمدتاً در تعریف از دین متوجه به دین حق و با نگاه درون دینی و محتوایی بوده است و سعی شده است جامعیت و شمول را برخوردار باشد و از نظر توجه به مبانی با توجه به مسئله ضرورت بعثت انبیاء و رسیدن انسان به قرب الهی و تکامل حقیقی او به عنوان هدف اصلی و اساسی دین به تعریف دین پرداخته‌اند که برخی از این تعاریف بدین شرح است

1. سید مرتضی رحمه الله: دین همه چیزهایی است که نبی ما محمد به آن دعوت می نماید (کل ما يدعو الیه نبینا محمد) ^⑤

2. مرحوم شیخ طوسی رحمه الله: دین اسم (اسم لجمع ما تعبد الله به خلقه و امرهم بالقیام به) ^۴

3. رشید رضا: دین مجموعه تکالیفی است که بندگان خدا بدان عمل می کنند (مجموع التکالیف التي یدین بها عباد الله) ^۵

1. مایکل پترسون و دیگران، عقل و اعتقاد دینی، ص 18

2. همان، ص 18

3. اشرف الدین صاعد البریدی، الحدود و الحقایق، ص 160

4. محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ج 3، ص 434

5. رضا رشید، المنار، ج 3، 257

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

4. علامه طباطبایی رحمه الله: مجموعه اعتقادات و مقررات متناسب با آنها که در

مسیر زندگی مورد عمل قرار می گیرد¹

5. آیت الله جوادی آملی: دین را مجموعه از عقائد، اخلاق و مقرراتی است که برای

اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسان آورده شده است می باشد که اگر آن مجموعه حق

باشد دین حق می نامیم و اگر باطل باشد دین باطل می نامیم و دین حق دینی است که

حقائق و مقررات و قوانین آن از طرف خداوند نازل شده است²

6. علامه مصباح یزدی: دین اعتقاد به آفریننده‌ای برای جهان و انسان و دستورات

متناسب با آن می باشد.³

بررسی نظریات و تعاریف درباره دین مجال گسترده‌ای می طلبد که در کتب دین پژوهی

بدان پرداخته شده است. در این تحقیق مراد از دین، دین اسلام می باشد که از بین تعاریفی

که برای آن ارائه شده است این تعریف مناسب تر به نظر می رسد. دین عبارت است از

مجموعه‌ای از عقائد و اخلاق و احکام که از ناحیه خداوند برای هدایت بشر بوسیله منابع

و ابزاری چون کتاب و سنت و عقل و فطرت نازل فرموده است⁴

حال با توجه به اینکه معنا و مراد از معرفت و دین مشخص شد می توان تعریفی از

معرفت دینی ارائه داد و معرفت دینی را به آگاهی و شناخت نسبت به حقایق و آموزه‌های

دینی دانست که فهم و تفسیر و تاویل را شامل شده است اگرچه تعاریف دیگری نیز از

1. محمد حسین طباطبایی، شیعه در اسلام، ص 3

2. عبدالله جوادی آملی، شریعت در آئینه معرفت، ص 93 و 95

3. مصباح یزدی، آموزش عقائد، ج 1، ص 11

4. عبدالحسن خسروپناه، انتظار شر از دین، ص 61

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

معرفت دینی در بین اندیشمندان ارائه و به نقد و بررسی پرداخته شده است که بیرون از

مجال این تحقیق می باشد.^۱